

DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI
YAYINLARI

DİYANET DERGİSİ

DİNİ, İLMİ, EDEBİ, MESLEKİ
AYLIK DERGİ

İmtiyaz Sahibi ve Yazı İşlerini
Etilen İdare Eden Sorumlu Müdür

M. SAİM YEPREM

Diyanet İşleri Başkanlığı
Derleme ve Yayın Müdürü

Ayyıldız Matbaası A.Ş.
17 75 92 - 17 25 24 Ankara

Mizanpaj
Grafik Stüdyo S 17 00 26 - Ankara

MAYIS - HAZİRAN 1975
CİLT: XIV — SAYI: 3

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

EY İNSANLARI!
DOĞRUSU BİZ SİZLERİ
BİR ERKEKLE
BİR DİŞİDEN YARATTIK.
SİZİ MİLLETLER VE
KABİLELER HALİNE
KOYDUK Kİ
BİRBİRİNİZİ
KOLAYCA TANIYASINIZ.
ŞÜPHESİZ,
ALLAH KATINDA
EN DEĞERLİNİZ,
O'NA KARŞI
GELMEKTEN EN ÇOK
SAKINANINIZDIR.
ALLAH BİLENDİR,
HABERDARDIR.
(el-Hucûrat: 13)

İSLÂMİN TÜRKLERE KAZANDIRDIĞI AHLÂK DEĞERLERİ

DİYANET
DERGİSİ
SAYI: 3

MAYIS
HAZİRAN
1975

156

M. Yaşar KANDEMİR

"Müslüman-Türkler arasında kibir ve gurur istidâdı âdetâ meçhûldür. Kur'ân'ın en şiddetle nehyettiği temâyüllerin biri de budur... İşte bundan dolayı Müslüman - Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir ve azamet yoktur. Dâimâ yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman mütehakkimâne bir edâ sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır."

Halife Me'mûn'un büyük kumandanlarından Humeyd b. Abdulhamîd, Türklerin yaşayışını anlatırken der ki: "Türk'ün ömrünün günlerini toplaşan, atı üzerinde geçen günlerinin, yer üzerinde oturarak geçirdiği günlerden daha çok olduğunu görürsün."¹

Humeyd'in dediği gibi Türkler, yerinde duramayan, kabına sığamayan bir ruh hâletine sâhiptiler. Böylesi insanlar muhakkak ki sert mizaçlı olurlar.

Evet, İslâm girmeden önce Türk hayatının umûmî karakteri böyle idi. Onların bu hâli ile İslâm'ı kucakladıktan sonraki durumları nehir - deniz münâsebetine çok benzer. Küçük nehirler, umûmiyetle dar ve derin yataklarda aktıkları için etraflarını pek görmez, bu sebeple de kendilerini o mintikanın yegâne hayat kaynağı sanıp daha bir gürültülü, daha bir coşkun akarlar. Fuzûlî'nin ifâdesiyle, "başını taştan taşa vurup" kükremesine bakanlar, bu hırçın ırmağın önüne geleni silip süpüreceğini, alıp götüreceğini zannederler. Denize ulaşana kadar hep öyle serkeş, hep öyle bulanıktır. Denize ulaşıncı, o haşmetli manzara karşısında hayret ve utancından sesi soluğu kesilir. O artık eski deli-dolu ırmak değildir. Şimdi o bir umman olmuştur.

Türklerin İslâm öncesi hayatı da buna benzer demiştik. En iyisini, en güzelini buldum zannederek yapıştığı Budizm, Maniheizm, Şamanizm ve hattâ Hıristiyanlık ve Müsevîlikten hiçbiri onun istediği din değildi. Mizacına ve karakterine uymuyordu. O at üstünde doğup at üstünde ölen insan; yiğitliği yükseltecek, cesareti okşayacak, kahramanlığı bayraklaştıracak bir din arıyordu. Başını taştan taşa vururcasına arıyordu. Bu çetin, bu çileli aramaların sonunda İslâm'ı görüp tanıdı. Onun yıllardır özlemine çektiği sevgili olduğunu anladı. Nehirin denizi kucakladığı gibi Türk de İslâm'a sarıldı ve onunla vuslata erdi. İslâm'ı bütün benliği ile benimsedi. Artık Türk demek

(1) CÂhız, Fezâilu'l-Etrâk (trc. Ramazan Şeşen), İst. 1967, s. 86-89.

İslâm demektir. Nitekim Anadolu'da, dînini bilmedikleri birinin müslüman olup olmadığını anlamak için "Türk müdür?" diye sorarlar.

Türk'ün bu son ve ebedî sevgilisi İslâm, onu tekrar at üstüne bindirip cihad meydanlarına yollamadan önce, omuzlarına yükleyeceği kutsî vazifeyi hakkıyla taşıyabilmesi için Türk'ün rûhunda derin tasfiyeler yaptı. Gönülünü Kur'an ahlâkıyla yıkayıp temizledi.

Evet, gerçek budur. Nitekim Türk'ün, Batı dünyasını asırlarca hayran bırakan mânevî üstünlüğünü Kur'an-ı Kerim'e borçlu olduğunda Avrupalı yazarların birçoğu görüş birliği hâlinindedir. XVIII. asırda İsveç'in İstanbul sefiri olan ve Osmanlı teşkilât ve müesseseleri hakkında yedi ciltlik bir eser yazan D'Ohsson diyor ki:

"Osmanlı Türkleri, umûmî ve ferdî ahlâklarının ciddiyetini, İslâm dîni- nin iffet ve hayâ hükümlerine borçludurlar. Ahlâkî ve dînî bir hukuk siste- minin zarûrî neticesi olan bu hâlin, barbarlık örf ve âdetlerinden, milletin göçebelîğinden ve kocaların kıskançlığından geldiğini söylemek haksızlıktır."² Yazar, Türkleri, maddî arzu ve ihtiraslara kapılmaktan alıkoyan; günahkâr- lık, edepsizlik, tamahkârlık ve insan şerefini iki paralık eden vahşetlere düş- melerine engel olan, âileleri ve dolayısıyla milletleri yok olmaya sürükleyen yığınlarla felâketlerden onları uzaklaştıran âminin İslâm esasları olduğunu belirtmektedir³.

"İstanbul'da dokuz sene" adlı eserinde Dr. A. Brayer, Kur'an-ı Kerim'in Türkler üzerinde ne derece müessir olduğuna temasla der ki:

"Hakîkî mü'mine gelirin kırkta birini gönül rızâsıyla fakirlere zekât olarak verdiren, bir günah işlediği takdirde bir veya birkaç fakiri şu kadar gün beslettiren, bir veya birkaçını giydirip kuşattıran ve sağlam bir köleyi âzâd ettiren kuvvet, Kur'an'ın mü'minleri büyüleyen rûhudur.

O su bentlerini, yol boylarıyla gezinti yerlerinde tesâdüf edilen o sa- yısız çeşmelerle sebilleri, yolcuları barındırıp dinlendirmek ve yiyeceklerini te'min etmek için yapılan o hamamlı, birçok odalı ve etrafı sıra sıra dükkânlı hanları kuran da o ruhtur.

Halkın ve bilhassa fakir tabakanın en zarûrî ihtiyaç maddeleri üzerine en ehemmiyetsiz bir verginin bile konmasını yasaklayan, o gibi maddeleri en ucuza sattırmayı en şerefli vazife bilen, tartıları ölçüleri en sıkı kontrole tâbi tutturana ve islah kabûl etmez vurgunculara ölüm cezası veren de o ruhtur."⁴

Brayer, yazısının devamında, Frenklerin zihninde en müthiş fikirler uyandıran esâret hayâtını tamamen ortadan kaldıran, efendi ile köle ve câ- riyesini bir âilenin fertleri olarak birbirine yaklaştıran ve hattâ âzat zamanını hiç istemiyerek bekleyecek derecede onlara tatlı bir hayat yaşatan rûhun Kur'an rûhu olduğunu söyler. Hastalara, sakatlara, hayvanlara ve hattâ ağaç- lara karşı Türklerin son derece şefkatli davranmalarını yine aynı rûhun temin ettiğini belirtir.

Yabancıların bu müşâhedeleri, İslâm'ın, asıl inkılâbını Türk'ün gönlünde yaptığını ortaya koyuyor. Bu derin iç tasfiyesi elbette dışa da vuracaktır. Uzun hâtîrâtında bu noktaya temas eden Ubicinî şunları yazıyor:

(2) İsmail Hâmi Danışmend, Garp Menba'larına Göre Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, s. 39, İstanbul.

(3) Bk. Ayn. esr., s. 76.

(4) Ayn. esr., s. 103-104.

"... Her şeyden evvel Müslümanlığın husûsiyetleri olan o zarif incelikle o nâzikâne vakara sâhip oldukları için, bizim büyük şehirlerimizdeki esnaf takımının kaba tavırları ve lâubâlilikleriyle bunların kibarlıkları arasında dağlar kadar fark vardır."⁵

Müslümanların bu bâriz husûsiyetlerini daha çocukluk çağından itibaren kazanmaya başladıklarını söyleyen bir başka seyyah ise, onların bu meziyetlerini, "İslâm terbiyesi ile ıslah edilmiş olmalarına"⁶ bağlamaktadır.

Evet İslâm, Türk'ün her şeyini terbiye ve ıslah etti. Ona diline hâkim olmasını öğretti. Başkalarını incitecek söz ve davranışlarda bulunmasını yasakladı. XVII. yüzyıl seyyahlarından Du Loir şunları söyler:

"Küfürbazlık hıristiyan memleketlerinde müthiş sûrette ve tamamen pervasızca sarfedilip durduğu halde, Türkiye'nin ne sokaklarında duyulabilir, ne de evlerinde işitilebilir. Bu hâlin bizim yüzlerimizi kızartacak ve bizi hayretler içinde bırakacak tarafı da şudur ki, Türklerin yalnız ağızlarında değil, dillerinde de küfür kelimeleri yoktur."⁷

Küfürbazlık, edeb ve hayâ duygusundan yoksun insanların işidir. Halbuki Türkler, İslâm'ın edeb ve hayâ anlayışını kendine düstur edinmişlerdi. Bu itibarla onlar, cihanın en iffetli insanları durumuna gelmişlerdi.

Müslüman-Türk'ün çok muntazam bir âile hayatı vardır. Avrupalılarda olduğu gibi "metres hayâtı yaşamak, helâli olmayan bir kadın veya kızla cinsî münâsebet kurmak, müslümanlarca meçhûl olan anormalliklerdi"⁸.

İslâm dîni, Türk'ün sert ve haşin taraflarını törpülerken, onda sezdiği kibir ve gurura benzer tavırları tamamen imha etmiş, müslümana tevâzuun daha çok yakıştığını öğretmiştir. Dîninin bütün güzelliklerini nefsinde toplayan Türk'ü mütekebbir bir edâ içinde görmek artık mümkün olmamıştır. A. Brayer der ki:

"Müslüman-Türkler arasında kibir ve gurur istidadı âdetâ meçhûldür. Kur'an'ın en şiddetle nehyettiği temâyüllerin biri de budur... İşte bundan dolayı Müslüman-Türk'ün yürüyüşünde vakar ve ihtişam olmakla beraber, katiyen kibir ve azamet yoktur. Dâimâ yavaş sesle konuşur; el ve kol hareketlerinde hiçbir zaman mütehakkimâne bir edâ sezilmez; hizmetinde tatlılık ve kolaylık vardır."⁹

Fezâilu'l-Etrâk'ın müellifi Câhiz, Bağdat'ta bizzat müşâhede ettiği bir hâdiseyi kitâbına almıştır. Vak'a şudur:

Soylu ve besili atlara binmiş düzgün kıyâfetli askerler, ürküp kaçmış bir atı yakalamaya çalışırlar; ama bir türlü başaramazlar. Bu sırada yanlarından geçen cılız bir ata binmiş kısa boylu bir Türk atın önüne çıkar; önünden ve arkasından dolanarak onu biraz durdurur. Bunun üzerine diğer askerler durup ona bakmaya başlarlar. İçlerinden Türk süvârisini küçümseyen biri, başaramıyacağından emîn olduğu için alay etmeye kalkar. Daha sözünü bitirmeden Türk, atı getirip teslim eder. Ve "onların medihlerini, teşekkürlerini beklemeden, onlara iyilik ettiğini göstermeye çalışmadan işinin arkasına gider"¹⁰.

(5) Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, s. 86.

(6) Ayn. esr., s. 87.

(7) Ayn. esr., s. 57.

(8) D'Ohsson, 18. Yüzyıl Türkiyesinde Örf ve Âdetler, İst., 1974, s. 208.

(9) Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, s. 40-41.

(10) Fezâilu'l-Etrâk, s. 76-77.

XVIII. yüzyılda Türkiye'ye sığınmak zorunda kalan ve bilâhare müslüman olup Ahmed adını alan Comte de Bonneval, Türklerin bu husûsiyetlerine temasla der ki:

"Türkleri seviyorum. Onlar, cennetten bir köşe olan bu eşsiz memlekete yakışan eşsiz insanlar. Yaradılışlarında semâvî bir azamet, gönül alışlarında ise meleklerde bulunmayan bir mahviyet var. Bu büyük ruhlu milletin arasında vatanımı unutmaktan korkuyorum. Vatan, azîz ve pek azîz; lâkin Türk de azîz ve çok azîz."¹¹

Bir yazarın dediği gibi: "Türkler yemek için yaşamazlar, yaşamak için yerler."¹² Onların hastalığa nâdir yakalanmalarını ve uzun ömürlü olmalarını kanâatkârlıklarıyla ve gerektiği kadar yemeleriyle îzah edenlerin sayısı az değildir¹³.

İslâm'ın Türk ahlâk anlayışına kazandırdığı en mühim özelliklerden biri de temizlik anlayışıdır. İslâm bu milletin sadece rûhunu değil, maddesini de yıkamış, temizlemiştir. O kadar ki sık yıkanmaları yüzünden Türklerin bünyelerine zarar verdiklerini ve derideki mesâmâtın açılması sebebiyle çok üşüdüklerini söyleyen Avrupalılar dahi olmuştur¹⁴.

XVII. yüzyılda Türkiye'yi dolaşan seyyahlar, "bir tek hamamı olmayan hiçbir Türk köyü bulunmadığını" söylerler¹⁵. Bu itibarla Türkleri, dünyanın en temiz milleti olarak vafedenler muhakkak ki mübalâğa etmiyorlardı¹⁶.

Yabancı müelliflerin ifade ettiği üzere, Marsilya'da sokaktan geçenlerin başlarına oturakların döküldüğü; Avrupalıların, köpeklerin de kullanmış olduğu kaplarla yemek yemekte bir beis görmediği¹⁷ devirlerde Türkler, bu temizliğe en azından 8 asırdır riâyet ediyorlardı.

Max Kemmerich, Tarihte Garip Olaylar adlı eserinde, yakın çağlara kadar Avrupa'da temizlik mefhumunun bulunmadığına dair çeşitli misâller zikreder:

"XV. yüzyılın sonlarına doğru mendil henüz pek âdet olmamıştı. O devirlerin adamları burunlarını elleriyle temizler, ancak sofrada eti sağ elleyle yedikleri için bu işte sol ellerini kullanırlardı."

"Hattâ XVII. yüzyılda bilé mendil kullanmak, kibarlar arasında lüzumlu bir şey sayılmıyordu. Mareşal Turenne (1611-1675)'in hazır bulunduğu bir mecliste, yüksek rütbeli bir asilzâde olan Hauterive de l'Aubespine, yemek esnasında bir parmağıyla bir burun deliğini kapatarak öbür deliğin içindeki sümükleri bir ok hızıyla şömineye doğru püskürtüverdi. Bir tabanca sesine benzeyen bu infilâk karşısında Ravigni, orada bulunanların pek hoşuna giden şu cümleyi kullandı: Azizim, yaralanmadınız ya!"¹⁸

Dokuz sene müddetle Türkleri yakından tanıma fırsatını elde etmiş olan Avrupalı bir yazarın, Dr. A. Brayer'in, Türk temizliği ile Avrupalı pisliğini anlatan uzun yazısından iktibaslar yaparak bahsimize son verelim:

(11) M. Turhan Tan, Tarihte Türkler için Söylenmiş Büyük Sözler, s. 31.

(12) Prof. Ali Djevad, Yabancılar Göre Eski Türkler, s. 8, İstanbul, 1969.

(13) Msl. bk. ayn. esr., s. 44; Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, s. 147, 151, 152, 153.

(14) Bk. Eski Türk Seciye ve Ahlâkı, s. 154.

(15) Ayn. esr. s. 146.

(16) Ayn. esr. s. 148.

(17) Çeşitli misâller için bk. ayn. esr., s. 151; Ahmet Gürkan, İslâm Kültürünün Garbı Medenileştirmesi, İst., 1965, s. 47-50.

(18) Tarihte Garip Olaylar, İst., 1968, s. 101-102.

"Kur'an, müslümanların yalnız dînî, ahlâkî, mülkî ve askerî, cinâî ve siyâsî kanunnâmeleri olmakla kalmayıp aynı zamanda şimdiye kadar mâlûm olabilen en mükemmel hıfzu's-sıhha kanunudur..."

"Şimdi Müslüman-Türklerin sıhî tedbirlerinden hâsıl olan huzur ve rahat üstünlüğünü Frenklerle mukayese ederek anlamak için, her iki tarafın halk kütlelerini gözlerimizin önüne getirelim: Bir tarafta sünnet olmak ve vücuttaki tüyleri izâle etmek, saçları kesmek, geniş elbiseler giymek, günde beş vakit abdest almak, her tabîî ihtiyacın def'ini ve en ehemmiyetsiz kirleri müteakip yıkanıp temizlenmek, yemekten sonra el ve ağız yıkamak, her hafta ev temizlemek, haftada bir kere ve hattâ ekseriya birkaç kere hamama gidip gayet ucuza yıkanmak gibi âdetleriyle Türkleri görürüz ve diğer tarafta da sünnetsiz, bütün vücutları kıllı, muhtelif derecelerde uzun ve kirli saçları yağlı ve pomatlı, hava cereyanına mâni olacak kadar daracık ve vücutlarına yapışık elbiseli Frenklerin günde ancak bir yâhut iki defa ellerini yıkayarak, her türlü tabîî ihtiyaçlarını def'ettikten sonra hiçbir tahârete riâyet etmeyerek üçüncü derecedeki şehirlerde pek mâlûm olmadığı halde nüfusun onda dokuzunu temsil eden köylerle kasabalarda tamamiyle meçhûl ve Avrupa pâyitahtlarında henüz pek pahalı olan ılık banyoları pek nâdir yaparak arz-ı endam ettiklerine şahit oluruz.

Bir tarafta ne temizlik, ne rahatlık, ne hoşluk! Öte tarafta yığınlarla pislik, murdarlık, bit ve pire gibi haşerat ve pis koku! Ne kadar çok fenalık, rahatsızlık ve hastalık âmilleri! Bunların tafsîlât ve teferruatı pek müstekreh olduğu için bir türlü izah edemiyorum. Doğru bir fikir hâsıl edebilmek için Müslümanların da, Frenklerin de muhtelif içtimâl sınıflarını, köylüsünü, çiftçisini, işçisini, zenginini ve büyüklerini tedkik etmiş ve bilhassa iki tarafın hastahânelerine devam etmiş olmak lâzımdır.

Aynı zihniyete yalnız sıhhat halinde değil, hastalık ve ölüm hallerinde bile tesadüf edilir. Müslüman-Türk kendi başına yıkanıp temizlenmek iktidarına mâlik oldukça hiçbir zaman ihmâl etmez. Tâkatten düşünce de çocukları, uşakları ve eğer yoksa karısı yardım eder. Öldüğü zaman cenâzesi bile din ahkâmına göre yıkanıp temizlenmeden tabutuna konulamaz. Halbuki Frenk hastalanınca temizlik kaygısını umûmiyetle unutup verir; ölünce de evinde bulunabilen en kötü beze sarılıp dikildikten sonra tabuta konur ve âilesi, cesedinin en sahî sûrette temizlenmesini aklından bile geçirmez...

Bâzı Avrupa pâyitahtlarındaki müreffeh insanlardan bir kısmının temizlik husûsundaki inceliklerini bilmiyor değilim; fakat en fakir müslümanların bile takriben oniki asırdır idrâk etmiş oldukları temizlik derecesinden bizim küçük şehirlerimizin, kasabalarımızın ve köylerimizin tamamen habersiz buldukları da hiç kimsenin inkâr edemeyeceği bir hakîkattir. Daha onsekizinci asrın ortalarına kadar Paris'le Parislilerin pislik derecesini düşündükçe çok haklı olarak hayretler içinde kalıyoruz..."¹⁹

Bütün bu beyanlar bize gösteriyor ki İslâmiyet, Türk'ü asıl benliğine kavuşturmuş, onu fazîlet yönünden cihânın bütün milletleri ile boy ölçüşecek bir seviyeye çıkarmıştır. Lamartin'e: "Türk'e düşman olmak, insanlığa düşman olmaktan farksızdır. Böyle bir lekeden Allah beni korusun!"²⁰ dedirten, Müslüman-Türk'ün rûhî ve ahlâkî cephesidir.

(19) Eski Türk Seciye ve Ahlakı, s. 160-163.

(20) Tarihte Türkler için Söylenmiş Büyüklük Sözler, s. 86.